

הרב אליהו סלוביצ'יק

רפואה חילופית/מיסטית בהלכה

ראשי פרקים

- מבוא : הרפואה החלופית ומקומה בהלכה
- א. שיטת הרמב"ם באיסור לעשות 'כדרכי האמורי'
  1. אמונת עובדי עבודה זרה ועבודתם
  2. הכישוף - עבודה זרה של 'יחידים'
  3. איסור השימוש בסגולות שהיו עושים המכשפים
  4. היתר השימוש בסגולות בדוקות
  - ב. השגות הרשב"א על הרמב"ם
  1. משא ומתן 'בעשיית צורת אריה לרפואה'
  2. מבוכה וסתירה בדברי הרמב"ם
  3. ביאור מחלוקתם
  4. דעת חז"ל להפך מדעת הרמב"ם
  5. דעת הרמב"ם
  6. ענין הכישוף וגדרי איסור השימוש בו וטעמו
  7. השגה חדשה ועקרונית על דעת הרמב"ם
  8. אספקלריית הרמב"ם
  - ג. סיכום
  1. יחסם של הקדמונים לסגולות ולחכמי הרפואה של זמנם
  2. שורש הויכוח
  3. היחס לרפואה החלופית ולתיאוריות הרפואיות הממסדיות בנות זמננו
  - נספח : מדברי הרמב"ם על 'רפואת הסגולות'

מבוא

הרפואה החלופית ומקומה בהלכה

הרפואה החלופית (האלטרנטיבית, או המשלימה) היא שם כולל לקשת רחבה של שיטות רפואיות, כמו הומיאופתיה [מתן חומר דומה למחלה מהול במינון נמוך מאד], צמחי מרפא, כירופרקטיקה [שחרור עוינות שרירים], אקופונקטורה [דיקור מחטים], רפלקסולוגיה [עיסוי בכף הרגל], טכניקות נפש-גוף שונות ועוד. הצד השווה שבהם לענינינו, היא העובדה שאין בסיס מדעי ליעילותם ולבטיחותם. כדאיות השימוש בשיטות רפואיות אלו עומדת בויכוח מתמיד זה שנים רבות בקרב האכלוסיה לכל רבדיה. מצד האחד ניצב 'הממסד הרפואי' שבאופן כללי מזלזל ברפואה הזאת, ולפחות אינו מאמץ אותה. ומאידך עומדים אנשים רבים ומכובדים המצדדים בעדה וטוענים ליעילותה.

היש לויכוח הזה התייחסות מצד 'ההלכה התורנית', או שמא עליה להיות נדונה בכללי הספקות ונאמנות רופאים? שאלת היחס התורני לרפואה

החלופית נוגעת בראש ובראשונה לחיוב הצלת חיים וסדר עדיפויות בטיפולים רפואיים כדוגמת השאלה שבאה לביה"מ בחולה מסוכן שלרפואה הקונבנציונלית לא היתה מענה אלא בתהליכים רפואיים שבשלב נסיון, כאשר מאידך הוצע ריפוי במסגרת 'הרפואה החלופית'.

שאלות ההלכתיות נוספות התלויים בשאלה זו הם; חוקות הגויים, שימוש בכספי ציבור, חיוב הבעל לרפאות את אשתו, חילול שבת ויוה"כ, אכילת נבילות, ושאר כל איסורי התורה שנדחו בפני פיקוח נפש.

שאלת היחס לרפואה החלופית היא חדשה יחסית, וכמעט לא נידונה אצל חכמי התורה¹. אולם נושא קרוב 'לרפואה החלופית' הוא 'רפואת הסגולות' שהם ענינים הפועלים ללא היקש והגיון טבעי. תשובות רבות מרבותינו האחרונים נכתבו אודותיה ביחס לדחיית שבת ויוה"כ ושאר איסורי תורה. כיסוד לשאלת מעמד 'רפואת הסגולות' מביאים האחרונים את דברי הרמב"ם בפירושו המשנה על מה ששינונו ביומא פג, א שמי שנשכו כלב שוטה אין מאכילים אותו מחצר כבד שלו, ומפרש הרמב"ם הטעם "כי זה אינו מועיל אלא בדרך סגולה". כדעה חולקת על הרמב"ם מביאים האחרונים את השגות הרשב"א על הרמב"ם בתשובתו הידועה בח"א סימן תיג.

על הזיקה שבין 'רפואת הסגולות' לבין 'רפואה חלופית' התיחס לאחרונה הרב בן פורת בקובץ התורני מוריה רצז-ח עמודים פג-ט. לדבריו השאלה היא אם יש 'לרפואה החלופית' שם 'רפואה' והוא תולה את זה במחלוקת הרמב"ם והרשב"א 'ברפואת הסגולות', עיין שם בדבריו הנפלאים. ראה גם מאמרו של הרב ג. א. רבינוביץ 'בהלכה ורפואה' ח"ג ע' קטו ואילך.

אולם הרי פנים חדשות באו לעולם הרפואה ומה שנחשב אצל הרמב"ם 'היקש והגיון טבעי' התברר כהגדרה לא שלמה של המציאות. מאידך מתברר שהרבה ממה שנחשב 'כרפואה סגולית' יכול להיות יעיל, אמנם תחת הגדרה שונה ובקריטריונים אחרים. כמו השימוש 'בחצר כבד של כלב שוטה' (=הנגוע בכלבת) שמועיל [בצורת שימוש אחרת] מחמת שזה מחסן את האדם על ידי יצירת נוגדנים לוירוסים אלו במערכת החיסונית. מה עוד שהקריטריונים ברפואה הקונבנציונלית כיום אינה 'היקש והגיון' אלא 'פרי נסיון' בין אם הוא מובן ובין אם לא. הרבה מאד תרופות מפורסמות מאד, דרך פעילותן אינה ידועה, אלא שיעילותן הוכחה בנסיון. לכן ברור שאי אפשר להעתיק את שיטת הרמב"ם או הרשב"א למציאות של היום. מה שנצרך הוא ירידה לשורש מחלוקתם ועל ידה אפשר אולי לשער מה היתה דעתם במציאות של היום.

1 באנציקלופדיה הלכתית רפואית של פרופ' שטינברג ח"ו ערך רפואה ע' 240 אין יותר משלושה אזכורים הלכתיים בנוגע לרפואה החלופית.

*

הויכוח שבין 'הקונבנציונלי' ל'אלטרנטיבי' ברפואה, הוא שורשי, יסודי, מורכב ורחב היקף. אילו זכינו היינו הולכים בדרך המלך והוא חקירת אספקלרית התורה לגופם של טענת שני הצדדים. אולם בהעדר בחינה פנימית עיונית זו יש לנקוט בדרך העקיפה שהוא קבלת עצם הויכוח 'כעובדה מציאותית' ובחינת דרך התורה במצב העובדתי שנוצר.

את הויכוח על הרפואה החלופית נכון לראות כמחלוקת בין 'הממסד הרפואי-מדעי' לבין מעשים שמקורם במסורות של עמים שונים, יחידים הטוענים שהם 'בדוקים ומנוסים' וכן כלל הציבור שמאמין ומקבל פעילויות מסוימות לרפואה. מתוך הסתכלות זו יש לחפש אם יש במקורותינו התיחסות לויכוח כזה. נראה שביסוד הויכוח של הרמב"ם והרשב"א ביחס לרפואת הסגולות' נמצאת תשובה לשאלה זו וכלהלן.

א. שיטת הרמב"ם באיסור עשיית 'דרכי האמורי'

1. אמונת עובדי עבודה זרה ועבודתם

עובדי האילים הקדמונים סברו שלמערכת השמימית – השמש, הירח והכוכבים, השפעה על חיי הפרט ועניויו. כמו כן סברו שאפשר להשפיע על מערכת זו, על ידי העבודה להם ועשיית רצונם. עוד סברו שהכוכבים מאצילים מכוחותיהם על צלמים וצורות מסוימות על ידי עבודות שונות. וכך כותב הרמב"ם:

"ידוע שאברהם אבינו ע"ה גדל באמונת הצאבה ודעתם שאין אלוה רק הכוכבים... ושהשמש הוא האלוה הגדול... ותכלית מה שהגיע אליו עיון מי שהתפלסף בזמנים ההם, שידמה שהאלוה – רוח הגלגל, ושהגלגל והכוכבים הם הגוף והאלוה יתברך רוחו. ולפי הדעות ההם הצאביות העמידו הצלמים לכוכבים, צלמי הזהב לשמש וצלמי הכסף לירח, וחלקו המוצאים והאקלימים לכוכבים ואמרו שהאקלים הפלוני, אלהיו הכוכב הפלוני ובנו ההיכלות ושמו בהם הצלמים וחשבו שכוחות הכוכבים שופעות על הצלמים ההם, וידברו הצלמים ההם ויבינו וישכילו... וכן אמרו באילנות אשר הם מחלק הכוכבים ההם, כשיתיחד האילן ההוא לכוכב ההוא ויטעוהו לשמו, ויעשה לו ובו כך וכך, תשפע רוחניות הכוכב ההוא על האילן ההוא... והיה מהם מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים. (מו"ג, ג, כט)

2. הכישוף – עבודה זרה של 'יחידים'

הכישוף לדעת הרמב"ם הוא צורה מיוחדת של עבודה זרה. המכשפים ברו תורה שלמה של מעשים הקשורים בצמחים שונים ובזמנים ידועים

ובפעולות זרות, שעל ידם ישפיעו כוכבים מסוימים רוחניות ויעשו דברים נפלאים. וכך הוא כותב:

המצוות אשר ספרנום בהלכות עבודה זרה, כולם להציל מטעות עבודה זרה ומדעות אחרות בלתי אמתיות התגלגלו עם עבודה זרה כמעטון ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וזולתם מן הכת שלהם. וכשתקרא כל הספרים אשר זכרתי לך יתבאר לך שהכשוף אשר תשמע אותו הוא פעולות שהיו עושים אותם הצאבה הכשדיים והכלדיים ויותר היה במצריים ובכנעניים. היו מביאים לחשוב בהם או היו חושבים שהם יעשו מעשים נפלאים במציאות... והמעשים ההם אשר יעשו אותם המכשפים אין ההקש נותן אותם ולא יאמין השכל שהם יחיבו דבר כלל... ואי אפשר לפעולות הכשוף כלם מבלתי הבטח בענין הכוכבים, רצוני לומר שהם יחשבו שזה הצמח מחלק הכוכב הפלוני. וכן בכל בעל חיים וכל מוצא ייחסוהו לכוכב. וכן יחשבו שהפעולות ההם אשר בעשותם אותם יעשה להם הכשוף, הם מיני עבודת לכוכב ההוא, וירצהו הפועל ההוא או המאמר ההוא או העשון ולזה יעשה לנו מה שנרצה... כי המכשף הוא עובד עבודה זרה בלא ספק אבל בדרכים מיוחדים זרים בלתי דרכי עבודת ההמון לאלוהות ההם. (מו"ג, לז)

3. איסור השימוש בסגולות שהיו עושים המכשפים

המכשפים למיניהם מתוקף היותם פועלים לרווחת העם, היו עושים מעשים רבים לתועלת החקלאות והרפואה גם ללא קשר להורדת רוחניות, אלא אלו דברים שפועלים לטענתם כמנהג 'הסגולות' (על המושג 'סגולה' ראה נספח). אולם היות שכתבוהו בספריהם יחד עם מעשי הכישוף והיו משתמשים בהם להוכיח את צדקתם, אסרה תורה לעשות דבר ממנהגיהם אלו.

ולהרחיק מכל מעשי הכישוף הזהיר מעשות דבר מחקותיהם ואפילו במה שנתלה במעשי עבודת האדמה והמרעה וכיוצא בהם. רצוני לומר כל מה שיִאָמַר שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נוהג לפי דעתם כמנהג הסגולות (והכוחות המיוחדות). והוא אמרו ולא תלכו בחקות הגוי והם אשר יקראום ז"ל דרכי האמורי, מפני שהם סעיפי מעשי המכשפים שהם דברים לא יגזרם הקש טבעי אך הם מושכים למעשי הכשוף אשר הם נסמכים לעניי הכוכבים בהכרח, ויתגלגל הענין להגדיל הכוכבים ולעבדם. (שם)

4. היתר השימוש בסגולות בדוקות

אולם כל דבר שפעולתו הרפואית או כל תועלת אחרת, מוסברת על פי טבע גופו של האדם והגיון מלאכת הרפואה, הרי שאין בעשייתו חשש להגרר אחר מעשי ההבל של המכשפים, ולכן פעולתו מותרת אף שהיו עושים אותם המכשפים.

מעבר לכך אומר הרמב"ם כי גם הדברים שאין ההיגיון הטבעי מחייב את פעילותם אלא פועלים מחמת 'הסגולה שלהם' – אם פעולתם הוכחה, הרי היא מותרת. ואלו דבריו:

ואמרו בפרוש כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי רוצים בזה שכל מה שיגזרהו העיון הטבעי הוא מותר וזולתו אסור... הנה התבאר שסקירה בסקרא וכל מה שדומה לזה ממה שלא יגזרהו ההקש אסור לעשותו משום דרכי האמורי. וכן אמרו... ועל זה תעשה הקש. ואל יקשה עליך מה שהתירו מהם כמסמר הצלוב וכן השועל כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים בהם שהוציא אותם הנסיון והיו 'משום רפואה' והולכים על דרך תלמות העשב שקורין בערבי פאונאיא על הנכפה ונתינת צואת הכלבים על מרסות הגרון והעשיון בחומץ מרקשית למרסות המכות הקשות כי כל מה שנתאמת נסיונו כאלו אף על פי שלא יגזרהו ההקש הוא מותר לעשותו מפני שהוא 'משום רפואה' ונוהג מנהג שלשול הסממנים המשלשלים. והעלה בידך אלו הנפלאות ממאמרי זה אתה המעין ושמרם כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרותיך.

...והאמת אצלי 'ספר רפואות שגנו חזקיהו'² מזה הכת היה בלא ספק. ...כי חקות הגוים כלם, אשר היו חושבים שהם כוחות וסגולות, ואפילו דבר שלא יהיה בו ריח עבודה זרה נאסר. כמו שבארנו באמרם 'אין תולין אותה באילן [ואין קוברין אותה בפרשת דרכים מפני דרכי האמורי], ונאסרו חוקותיהם כולם אשר יקראו דרכי האמורי, למה שנמשך אליהם מעבודה זרה. (שם)

ב. השגות הרשב"א על הרמב"ם

1. משא ומתן 'בעשיית צורת אריה לרפואה'

הרשב"א נשאל (סימן קס"ז)³ "אם מותר לעשות צורת אריה בלא לשון חרותה על טס של כסף או של זהב לרפואה לפי שנמצא לראשונים בספרי הרפואות שזה מועיל לחולי מתנים והוא שיעשוה בשעה ידועה?" והשיב "כל שיש בו משום רפואה וידוע לרופאים שהוא כן אין בו משום דרכי האמורי!". על כך כתב לו 'אבא מרי מלוניל' (מנחת קנאות פרק י"ט)⁴ שהעושה כן בכלל 'מכשף' ויש לאוסרו משום 'לא תעונן ולא תנחש' והוכיח לו כן מדברי הרמב"ם ביד החזקה ובמורה הנבוכים.

2 ראה גם הע' 11 להלן.

3 לא ברור אם תשובה זו קדמה לתשובה הארוכה שבת"ג, שכן כתוב בה מפורש שעושים כן 'בשעה ידועה' ובת"ג הוא כותב שאינו זוכר אם שאלוהו על שעה ידועה. ראה גם התשובה בח"א תתכ"ה.

4 המובא ממנחת קנאות העתקתי מתוך תשובות הרשב"א בעריכת הרב ח.ז. דימיטרובסקי בהוצאת מוסד הרב קוק. לא תמיד העתקתי את הנוסח כפי שהוא בפנים הספר שם, אלא פעמים ליקטתי מסברא מתוך מדור שינויי הנוסחאות שם.

הרשב"א השיב לו בארוכה (ח"א ס' תי"ג) לדחות את דעת הרמב"ם באיסורי כשפים מיניה וביה ומתוך אין ספור מקומות בגמרא וסוף דבר נוטה הוא להתיר. 'אבא מרי' ניסה את כוחו שוב (מנחת קנאות פרק כג) לדחות את הראיות מדברי הגמרא ולאסור צורת אריה. הרשב"א השיב לו בקצרה (פרק כה) "ראיתי שדבריו (של הרמב"ם) ודבריך חלוקים הרבה..." ואתה ברת מדברי מה שיאות לך... וכבודך במקומו מונח... ומה אתה מלקט מדברי הרב, ואני כתבתי למבראשונה שאני תמה על קצת דבריו. וכשתעמוד על דבריו ועל דבריך תדענו.

להלן תמצית השגות הרשב"א על הרמב"ם:

2. מבוכה וסתירה בדברי הרמב"ם

אחר הקדמה עם התנצלות והסתגות "כי דברים אלו שאמרת, אין לבני מכיל חקירתם כי רבה מבוכתם, ונפלאה ממני אמתתם לאמר, מצאתי און לי ויש דברים אסמוך על יסודותם" הוא כותב:

"ומה מאד יש לי עיון בדברי הרב ז"ל שמתוך דבריו⁵ נמצינו למדין שכל דבר שנמצא בו תועלת באמת, אינו בכלל מה שאסרה התורה"... ונמשך עוד בזה הרב להתיר... וכמו שכתב זה לשונו, ואל יקשה בעיניך מה שהתירו מסמר הצלוב ושן של שועל, כי הדברים בזמן ההוא היו חושבים בהם שהוציא אותם הנסיון והיו משום רפואה, והולכים על דרך תליית העשב שקורין פאוניא על הנכפה, וצואת הכלב על מורסת הגרון. שכל מה שנתאמת נסיונו כלומר אף על פי שלא יגזרהו היקש, הוא מותר לעשות משום רפואה.

הנה אחר שאסר התיר כל מה שנמצא בו תועלת מצד הנסיון, ואם כן מותר לסמוך על נסיוני הקוסמים [ני"א הקודמים] ואין אנו אסורין בהן עד שיבחן הנסיון ויתאמת לעינינו, שהרי מסמר הצלוב ושן של שועל אנו מותרין לסמוך על נסיונם של קוסמים [ני"א: קודמים], וכמו שאנו סומכין על חכמי הרפואות באותן התרופות שההיקש הטבעי גוזר אותם. ולא על חכמי התורה וחכמי הרפואות בלבד, אלא על כל האנשים האומרים שנתנסה הענין ההוא התירו לנו לסמוך עליהם בבעלי הקמיעין שהרי התירו הקמיעין בין של עקרין בין של כתב ולא פרשו לנו אי זה קמיע של כתב ואי זה עקר מן העקרין.

והרב זכרונו לברכה בספר המורה כתב לאיסור אחר שהתיר⁶. והוא שכתב שם בפרק ל"ז זה לשונו, כל מה שיאמר שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נוהג הוא לפי דעתם, כמנהג הסגלות והכחות המיוחדות, אסור. והוא אמרו 'ולא תלכו בחקות הגוי' והם אשר יקראו 'דרכי האמורי' מפני שהם סעיפי מעשה המכשפים ושהם דברים לא יגזרם היקש טבעי.

5 בהלכות ע"ז שהביא הרשב"א שם לעיל מניה "שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם חכמה אלא דברי תהו והבל".

6 קטע זה נמצא במורה לפני הקטע שהעתיק לעיל. וצ"ע. בכל אופן שאלתו של הרשב"א לא תלויה בזה, ועיקר שאלתו היא בהנחתו לעיל שאפשר להאמין לקוסמים כמו לרופאים ולחכמים, שאם כן כל מה שנמצא כתוב בספרי הקוסמים, נאמין להם ונתיריהו משום רפואה.

הנה שאסר לנו אפילו מה שיש בו תועלת מצד הסגלה כל שאינו גוזר אותו העיון הטבעי. ונשוב לאסור מסמר הצלוב משום דרכי האמורי אחר שהתרנו אותו. לא ידענו אי זה נקח בידנו למעשה מדברי הרב, או ההיתר במסמר הצלוב או מה שאסר משום דרכי האמורי.

ואולי יאמר הרב ז"ל שאפילו מה שתלו בספריהם לסגלה לא נאמין, לפי שעיקר ענינם לתוהו ולהבל כעניני המכשפים. אבל מה שאמרוהו חכמים ז"ל נאמין ונסמוך לעשות מעשה מצד מה שהתירוהו ונתאמת להם לסגלה. ושמנו הרב ז"ל במבוכה רבה.

3. כביאור מחלוקתם ושיטתם

המבוכה שמציב הרשב"א בדברי הרמב"ם היא בשאלה מה נחשב 'הוכח בנסיון'? בתחלה טוען הרשב"א הלא כשהתירו חז"ל 'מסמר הצלוב' ושן משועל' סמכו על נסיונם של אחרים (קוסמים או קודמים) ועל זה אומר הרמב"ם שהותר משום 'שאותם בנסיון'. אח"כ הוא מוסיף שהלא חז"ל התירו את הקמיעות מבלי שידרשו לתוכן הכתב ולסוג העשב, אלא סמכו על 'בעלי הקמיעות' שבכל מקום. ואם כן טוען הרשב"א מדוע שלא נאמין ונסמוך על כל הספרים שמופיעות בהם הסגולות?

אבל, בדברי הרמב"ם "כי הדברים האלה בזמן ההוא היו חושבים בהם שהוציא אותם הנסיון"⁷ יש הסתיגות ברורה מהשימוש בהם הלכה למעשה. וכשמונה הרמב"ם בפרקי משה את הסגולות לרפואה, אינו מזכיר את 'מסמר הצלוב'. והנה גם אם לא מפורש בדברי הרמב"ם מה הסיבה להסתיגות זו, אם משום שהתחדש בזמנו מה שלא היה ידוע בזמנם, או משום שאינו סומך על ספרי הרפואה שחז"ל השתמשו בהם, הרי שהלשון 'היו חושבים בהם' נוטה יותר כביטוי כללי על הזמן והמקום של 'הזמן ההוא'⁸. ואם כן כשאנו דנים בשאלה על מי יש לסמוך באימות נסיון, אין לכך תשובה ברורה. על כל פנים אפשר להניח בודאות, את מה שהרשב"א מסייג ב'אולי', שהרמב"ם ראה בקוסמין וחבריהם אנשי דמיון ורוח ולא סמך לא על עדותם ולא על נסיונם⁹.

להלן לקט מדברי הרמב"ם על הקושי שיש באימות נסיון ועל מדת ההסתמכות בספרים של קודמים. בהקדמתו לפרקי הפיקורטס "הנה כבר התבאר לך סכנת הנסיון שאין גדולה ממנה, ועוצם הצורך אליו עם זה". בפרקי משה מאמר עשרים סעיף 82 "אמר משה, זה האיש שהיה בהר הבית (בירושלים) והיה נקרא 'אל תמימי' חבר ספר קרא אותו 'אל-מרשד' כלומר

7 אצל קפאה: "כי אלה באותן הזמנים חשבו בהן שהוכיחם הנסיון" ובהערה לשם "בערבית "טין" והוא מחשבה בלתי נכונה העולה על הלב לכאורה על בסיס שלטעות או תעיה. אצל י. שוורץ: כי באותם ימים סברו שהם תוצאות הנסיון ונעשו משום רפואה.

8 ידועים הם בענין זה דברי רבי שירא גאון (תחכמוני עמ' 41) "צריכין אנן למימר לכון דרבנן לאו אסותא אינון ומילין דעלמא דחזונין בזמניהן וכחד חד קצירא אמרונין".

9 ראה דברים דומים בחלקם, בקול יהודה על הכוזרי מאמר רביעי אות כג.

המישר. אמרו שהיה רב הנסיון. ואע"פ שרוב דבריו היו ספורים מזולתו ולפעמים היה טועה שהיה מביא מזולתו אך הוא בכלל זכר סגולות רבות למזונות מה, ולרפואות רבות, על כן ראיתי לנחוץ לספרם מה שראיתי בעיני מהם, במזונות וברפואות". עוד שם במאמר עשרים ושנים סעיף 35 "זכר אבו מרואן בן זהר, סגולות רבות שנסה אותם. והיה מן המנסים והגיד לי בנו על אביו פליאות מהשתדלותו וחריצותו בנסיון, ולכן ראיתי שאזכרם בשמו ואיחסם אליו ואע"פ שזולתו זכר קצתם אך הוא אמת נסיונם".

ידועים גם דבריו בפירוש המשנה ביומא פ"ח כטעם לדברי ר' יוסי שם שאין מאכילים ביום הכיפורים את מי שנשכו כלב שוטה, מחצר כבד שלו, "אבל להתרפאות בדברים שהם מרפאים בסגולתן אסור כי כחם חלוש אינו מצד הדעת ונסיונו רחוק והיא טענה חלושה מן הטוען"¹⁰ וזה העיקר דעה וזכרהו כי הוא עיקר גדול". סוף דבר, אצל הרמב"ם כל מה שנמצא כתוב שהוא מועיל מן הסגולות אסור, אלא אם כן הוכח הדבר בנסיון מדוקדק¹¹.

4. דעת חז"ל להפך מדעת הרמב"ם

הרשב"א ממשך להקשות על דעת הרמב"ם מתוך אין ספור מקומות בתלמוד וכלהלך:

ועוד אני חוזר ושואל על זה, לפי שאני רואה בגמרא דברים רבים, יראה מהם שהתירו מכלל הנחשים והתעונות (מעשה עונן); בשבת; וחולין; ועבודה זרה; וגיטין; וסנהדרין; בגמרא (=בבל) ובירושלמי. בשבת, באותן שנאמרו בשלהי פרק במה אשה, אין בהם משום דרכי האמורי ואין באחד מהם אפילו אחד שיגזור העיון הטבעי וכו'. ואפילו למ"ד וכולי יחד חד נחת בלע בלע נחת חד חד' וכולי, הנה שיש בכאן מעשה ודבור ממה שאין העיון הטבעי גוזר והותרו בגמרא. ועוד אם אמר אביי כל מניינא משמא דאמא וכולי והנה בכאן מין ידוע ובכלי ידוע ומקום ידוע ומנין חותמות ומלות ידועות ומנין ידוע של הקפות, ואין אחד מהם גוזר העיון הטבעי. ועוד שם כאלה רבים שאמרום חכמים ולא אומתו. ועוד וכולי, והנה בכאן מתכת ידוע ומקום ידוע וקשרים ידועים ובימים ידועים. ובחולין וכולי, ובשלהי פרק ארבע מיתות וכולי, ושם בירושלמי וכולי, וכן בשבת וכולי, ובגיטין וכולי, כאלה אין מספר, ובאמת אין אחד מכל אלה גוזר העיון הטבעי והתירום.

וכן אסרו לשתות ולאכול זוגות, והקפידו ז"ל עליהם הרבה והקשו בתקנת ארבע כוסות של פסח, ומתקני רבנן מילתא דאית ביה לידי סכנה וכולי, ומן

¹⁰ כ"ה נכון על פי כת"י הרמב"ם. בדפוסים הרגילים נרשם בטעות סופר "הטועה".

¹¹ וכך כותב הרמב"ם בפיה"מ לפסחים סוף פ"ד: ספר רפואות היה ספר שהיה ענינו להתרפאות בדברים שלא התירה תורה להתרפאות בהן, כמו הדברים שחשבו בעלי הצורות ואומר[ים] כי הצורה שהיא נעשית כזו התכונה היא טובה לחולי פלוני וכיוצא בו מן הדברים האסורים. ומחבר זה הספר לא חברו אלא על דרך החכמה בטבע המציאות לא על דרך שיעשה אדם פעולה ממנה שנכתב באותו הספר וזה מותר.

הנחשים אסרו ללחוש וכולי והתירו לסמוך בקול איתתא בדברא ובקול גברא במתא וכו'. וכן אמרו ר' יוחנן בדיק בינוקא וסמך על זה, כמו שזכר בחולין. ושמואל בדיק בספרא, רב בדיק במעברא. ובפרק חלק אמרו, סכין ומשמשין בני מעים בשבת ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת. ועוד שם וכולי. ועל שאלת השדים אמרו שם בברייתא וכולי, הנה כל אלה הוציאו מכלל מנחש ומכשף והרבה כיוצא באלו.

וגם הוציאו מכלל מעונן ומכוין מעשיו בעונה ידועה וכולי, ובשבת פרק מפנין אמר שמואל פורסא דדמא חד בשבא וכולי, מאי טעמא לא משום דקיימא לי 'מאדים'. ובכתובות פ"ק בתולה נשאת ליום רביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים וכולי. ובעלי הקמיעין דאמרו אתמחי גברא ואתמחי קמיעא, היינו שהוא בן מזל שקמיעיו מצליחין וכולן משגיחין לכוין מלאכתם במזל ידוע בחדש וביום וכולי. ושמעתי שאף ר' עקיבא דאמר מעונן זה המחשב עתים ושעות וכולי, היה עושה תפלה ידועה למוצאי שבת.

מכל אלו מוכיח הרשב"א דלא כדעת הרמב"ם שלא האמין באמתת הכישוף ובקיום השדים ואסר כל דבר שמכוון לענין הכוכבים להשפיע מהם ורחניות, או כל דבור המתייחס לשדים ורוחות¹².

5. דעת הרמב"ם

על השאלה איך פירש הרמב"ם את דברי חז"ל הנ"ל כבר נכתב רבות¹³. באופן כללי, יש מהם שהרמב"ם פירשם שלא כפשוטם – על דרך משל, או בראית חלום, או לרמז על ענין אמיתי עמוק. ויש מהם שסבר שדעת יחיד הוא ולא להלכה.

6. ענין הכישוף וגדרי איסור השימוש בו וטעמו

אמנם שואל הרשב"א, איך יתיישבו דברי חז"ל הנ"ל עם איסורי התורה בענין הכישוף? וכלשונו "ולפני שבאו דברים אלו בספרים המקודשים לרבותינו החכמים, ובהפך זה יראה מפשטי מקראי התורה, מקראות מלאים שלמים 'לא ימצא בך קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף'. נלאה לבבי למצוא הפתח, לפתח חרצובות אלה". הרשב"א מאריך בענותנותו וכותב "ומחפש אני כמחפש בנרות ולא כמקיים ביאור וגוזר גזרות ואולי אמצא קצת עלה למקצת המבוכה הזאת ואם לא לכולה".

בהמשך מאריך הרשב"א ומבאר שאכן יש אמת במעונן ומנחש וקוסם קסמים ומכשף, ומותר להשתמש בהם לרפואה ולכל דבר הנצרך כמו

¹² גם הגר"א ביו"ד קעט, יג, בהשגתו הידועה על דעת הרמב"ם שאין הכישוף מועיל כלום, מסתמך על ריבוי המקומות בגמרא שמבואר שעשו בהם שימוש.

¹³ ראה בחידושי המאירי למקומות הנ"ל ובביאור הגר"א שם. לאחרונה ליקט מדברי האחרונים בענין זה הרב נ' מ' גוטל בספרו השתנות הטבעים בהלכה עמוד קעט ואילך.

ברפואת הסמים וכדומה. אלא ובלבד שיהא לכו לשמים וידע שאמתת הרפואה ממנו יתברך וידרשנו ולא שיכוין שהכל תלוי בסם הפלוני וברפואת האיש הרופא. וכן כשעושה צורה לרפואה צריך שיתן דעתו לשמים ולא כאותן שמכוונים לשר השולט באותו יום, שזה כעובד אותו.

עם כל זה מסיים הרשב"א כשואל ומסתפק "ולבי עוד מגמגם באשר כתבתי ואשר באתי לתקן ולתרגם. ולא כתבתי אחד מאלה לעשות מעשה רק באותן שהוזכרו בגמרא, שאין זאת משנת חסידים, רק כדורש מן הספק להלכה. עד אמצא חכם יעשה אתנו ברכה להוציא באלו רגלינו מן השבכה. ואתה תעמיד דבר על בוריו ותודיענו.

7. השגה חדשה ועקרונית על דעת הרמב"ם

לתשובה זו של הרשב"א יש תוספת שכתב הרשב"א כנראה אחר סיום ההתכתבות עם רבי אבא מארי¹⁴. תוספת זו ענינה השגה עקרונית ויסודית על דעת הרמב"ם על ידי ערעור על הבסיס העובדתי שעליה ביסס הרמב"ם את דעתו וכלהלך:

עוד יש לי מקום עיון בדברי הרב ז"ל שכתב, אמרו בפירוש כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי וצא בזה שכל מה שיגזרהו העיון הטבעי הוא מותר וזולתו אסור, ע"כ. ואני שואל כמסתפק בדברי הרב ז"ל, מהו הדבר שיקראהו הרב ז"ל, שיגזרהו העיון הטבעי? אם מה שיגזרהו עיון חכמים שחברו ספרים בטבע כאריסטו וגאלינוס וחבריהם, שחברו ספרים בטבע הסמים והמסעדים המועילים לפי עיונם, וכל מה שלא השיג עיונם הוא בכלל איסור מדרכי האמורי – לפי שעיון חכמים אלו שהשתדלו בחכמת הטבע כולל כל מה שאפשר להיות פעל כל בעל טבע בטבעו ואצל עיון חכמים אלו יפסק מאפשרות העיון הטבעי – זה באמת מה שלא יקבלהו השכל!

כי באמת הדברים הפועלים בסגולה אין פעולתם בפלא מהם, אלא בטבע מסוגל, רצוני לומר טבע לא ישיגנו עיון החכמים ואולי אפילו החכם שבחכמים לרוב העלם הטבע הוא מכלל המין האנושי, מצד שהוא אדם. כסגולת האבן השואבת שהברזל קופץ עליה ויותר מזה מורגל ביורדי הים באניות תוחבין מחט בחתיכת עץ צף על פני המים ומראין לו אבן וישוט על פני המים עד שיפנה אל פני הסדן ושם ינוח. ולא ישיג עיון טבע זה כל חכם שבחכמים אלו של חכמת הטבע. ואם כן אף כל המינין בעלי הסגולות בטבע הם פועלים כסמים והמסעדים ואין בהם משום דרכי האמורי כמו שאין בדברים המפורסמים המועילים לפי העיון הטבעי של אלו החכמים.

14 דימיטרובסקי שם: "מכאן עד סוף הפרק, לא נמצא במנחת קנאות רק בכ"י אחד ובסוף הסימן בחלק א' ורבינו הוסיף דברים אלו לאחר ששלח תשובתו לרבי אבא מארי". גם מבחינת התוכן, חזור הרשב"א כאן על דבריו בתשובתו השניה לרבי אבא מארי בנוגע לספר רפואות שגנו חזקיה.

ואולי עוד, אם לא יגזרהו עיונם, גזרו עיון החכם עליו השלום שעשה ספר רפואות ודבר על הכל מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר. ואם כן למה נאסור מה שאמרוהו מצד הטבע המסוגל? ושמא יגזרהו עיון החכם ע"ה ואע"פ שלא יגזרהו עיון אחד מאלו חכמי הטבע.

הרשב"א מערער כאן על הנחת היסוד שהרמב"ם השתמש בו בהסברת דברי חז"ל באיסור 'דרכי האמורי', והוא החלוקה בין 'דברים שיגזרם העיון הטבעי' לבין דברים שעל אף שהם מועילים, הרי 'שלא יגזרם העיון הטבעי'.

1. ראשית הוא טוען שהעיון לא נפסק אצל 'אריסטו וגאלינוס' וחבריהם ואם הם לא מבינים משהו, אין זה אומר שאין לזה 'הגיון טבעי' אלא שאין להם 'הגיון טבעי של חכמים אלו'.
2. עוד הוא חולק על המושג פעולה 'בסגולה' כהפך מפעולה 'בהגיון טבעי' וטוען שחלוקה זו נובעת ממגבלת אנושית בהבנת דרכי פעולתם של 'הסגולות', אבל כלפי האמת יש להם 'הגיון טבעי' אלא שהיא אינה ידועה והחלוקה אינה אלא בין 'דברים שיש להם הסבר מפורסם לבין דברים שהסברם נסתר' ואם כן אין מקום לחלק ביניהם בנוגע 'לדרכי האמורי'.
3. עוד הוא טוען הנה ידוע לנו על חכם גדול אשר חבר ספר רפואות ויחכם מכל אדם, ויש לנו להניח שהוא הבין את ההגיון שמאחורי טבע הסגולות, ואצלו לא היה קיים הבדל בין סוגי הרפואות.

8. אספקלריית הרמב"ם

מה יענה הרמב"ם על השגות הרשב"א? הלא אין השגה זו באה מכח איזה סוגיא בתלמוד, שהיה אפשר לומר 'אישתמיטתיה' מהרמב"ם, הרשב"א משיג על תפיסת עולמו של הרמב"ם, על שלקח את חכמי הטבע של היוונים והעמידם כעובדה שאין עליה עוררין ועל פיה פירש את דברי התורה וחו"ל.

ובכן, הרמב"ם אכן קבל את תורת הרפואה של 'היפוקרטס וגליאנוס' כדברים אמיתיים ונכונים¹⁵. הרמב"ם מבטיח בפ"ד מהלכות דעות ה"כ 'כל המנהיג עצמו בדרכים אלו שהורינו, אני ערב לו שאינו בא לידי חולי כל ימיו'. בעוד שהדרכים שכתב הרמב"ם יסודם בספרי הרפואה של אבוקראט וגאלינוס יחד עם נסיונו האישי וכפי שכותב במפורש בתחלת שער הראשון של ספרו 'הנהגת הבריאות'¹⁶.

15 הכוונה לתפיסות הכלליות שלהם ברפואה אבל בפרטים מסוימים משיג עליהם הרמב"ם בספריו הרפואיים.

16 כך כותב המלבי"ם בארצות החיים ס' ד ארץ יהודה ס"ק ד 'בא נא אתי ואראך פרק שלם בדברי הרמב"ם שהוא פ"ד מה' דעות שדבר שם בהנהגת הבריאות, ורובי ככולו סותר לדברי הש"ס. כי מה שכתב... מכל זה עיין רואה ואזן מילין תבחן שבדרכי הרפואה והסגולה לא חש לדברי התלמוד ולבו הלך בדרך רפואות טבעיות לפי טבע זמנו ומקומו. ולפלא על

כך היתה גם יחסו לתיאורית העולם של אריסטו, שהיא שלימה ואמיתית. וכך הוא כותב במו"נ חלק שני פרק כב "והכלל ההוא הוא שכל מה שאמרו אריסטו בכל הנמצא אשר מתחת לגלגל הירח עד מרכז הארץ הוא אמת בלא ספק".

על כך יש להוסיף כי 'הסגולות' לא היווה אצל הרמב"ם דברים בלתי מובנים, אצל הרמב"ם הם היו מובנים אלא כפי שהוא מסביר, אין פעולתם נובעת מחמת איכות העצם אלא ממהותו של העצם. והיות שאינם קשורים לאיכותם, פשוט אין דרך לחזות מראש את פעולתם וידיעת פעולתם לא תבוא אלא מתוך 'הנסינון'. ראה את דבריו בנספח שבסוף המאמר. ולכן לפי הבנתו ההבדל בינו לבין 'החכם מכל אדם' בענין זה הוא, שהחכם מכל אדם ידע מתוך הניסיון עוד דברים שלא ידועים לו.

ג. סיכום

1. יחסם של הקדמונים לסגולות ולחכמי הרפואה של זמנם

שתי שאלות מרכזיות עומדות במרכז הויכוח שבין הרמב"ם להרשב"א. האחד הוא היחס לרפואת הסגולות. והשני הוא היחס למסד המדעי-רפואי שהיה קיים בזמנם. שתי השאלות קשורות זה בזה, הסתמכות יתירה על אחד מהם מחלישה את ההסתמכות על חברו וחוזר חלילה.

בעוד שהרמב"ם מכביד על ההכרה של 'פעולת סגולה' ומצריך נסיון רב ואיכותי כדי לאשרו, ואף מסתייג ממה שנחשב בזמנים שונים כרפואה וכלשונו 'כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים בהם שהוציא אותם הנסיון'. סובר הרשב"א כי אין להתעלם מדברי מי שטוען על פעולה מסוימת שמועילה לרפואה ויש להתיחס אליה ברצינות כשם שאנו מתיחסים

עורכי 'ספר המפתח' הנספח לספרי הרמב"ם במהדורת 'שבתי פרנקל' על שהעתיקו רק חלק מקושיותיו של המלבי"ם, וגם שהביאו אותם כקושיות פרטיות ולא כחלק ממגמה כנ"ל. אמנם בהמשך ימיו חיבר המלבי"ם קונטרס בשם **עלה לתרופה** (הלכות דעות פ"ד להרמב"ם עם פירוש עלה לתרופה להגאון מו"ה מאיר ליבוש מלבי"ם ז"ל – בארדינב תרפ"ה. הודפס שוב 'מחדש בהערות ותיקונים מאת הרב ישעיה אפשטיין' פורסם גם בתוך **ספר המלבי"ם** בהוצאת נצח ב"ב במלאות מאה שנה להמלבי"ם. מתוך מהדורה זו עם תיקוניו ושיבושיו, בלי הגהותיו, ומבלי לציין את מקורו, בספר זכרון **שושנת עמקים** (תשנ"ט). על פרק ד' מהלכות דעות "עלה לתרופה, להתיר פה של אלמים, מעדנות כסיל לפתח, על משקל הצדק והיושר, על השלחן אשר לפני ה', דשנים ושמונים מיני מגדים, עלים רעננים, מעל שלחן הקדוש, העומד בבית המלך הגדול, אביר הרופאים שר הטבעים הרמב"ם, בנויים לתלפיות, על כבוד מלכים אין חקר, רבותינו הקדושים חכמי התלמוד ז"ל, ולפלפל עד מקום שיד שכלי מגעת". בקונטרס זה משתדל המלבי"ם למצוא מקור לדברי הרמב"ם מהש"ס וליישב את הקושיות שהקשה בארצות החיים. אמנם ניתוח דבריו בכמה מקומות שם, מלמד שלא חזר בו המלבי"ם מעיקר דבריו על מקורותיו של הרמב"ם בדרכי הרפואה והסגולה. בכל מקרה וודאי שהמלבי"ם לא יצא נגד הדעה שהרמב"ם ביסס את דבריו על פי המדע שבזמנו, וכפי שטוען הרב אליעזר רוט באסיא-עא-עב המציין לקונטרס **עלה לתרופה** ולא מזכיר את דבריו **מארצות החיים**.

ברצינות לדברי חכמי הרפואה, וכדבריו 'ולא על חכמי התורה וחכמי הרפואות בלבד, אלא על כל האנשים האומרים שנתנסה הענין ההוא התיירו לנו לסמוך עליהם'.

ובעוד שהרמב"ם סמך על חכמי הרפואה הנודעים אבוקראט וגאלינוס והאמין בתיאוריית הרפואה שלהם עד שחיבר לספריהם פירושים ועשה להם קיצורים. הרי שהרשב"א מעיז פניו נגדם וטוען כלפיהם "ולטעון] שעיון חכמים אלו שהשתדלו בחכמת הטבע כולל כל מה שאפשר להיות פעל כל בעל טבע בטבעו, ואצל עיון חכמים אלו יפסק מאפשרות העיון הטבעי, זה באמת מה שלא יקבלהו השכל!".

שאלת ההסתמכות על חכמת הרפואה שבזמנם, מוצאת את ביטויה גם בהלכות טריפות. בעוד שאצל הרמב"ם (הל' שחיטה י, יג) אפשר שדברים שקבעו חז"ל שהבהמה טריפה וסופה למות "שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינם ממתין ואפשר שתחיה מהן" אלא שאין זה קובע לענין הלכה "שאינן לך אלא מה שמנו חכמים". הרי אצל הרשב"א (ח"א ס' צח) לא יתכן לקבל מציאות אחרת ממה שקבעו חז"ל וכדבריו "וכיון שכן אפילו יצאו כמה ויאמרו כך ראינו אנו מכחישינן אותן, כדי שיהא דברי חכמים קיימים ולא נוציא לעז על דברי חכמים, ונקיים דברים של אלו"¹⁷.

2. שורש הויכוח

הויכוח הזה בין הרמב"ם לרשב"א אינו אלא ענף בויכוח שורשי ועמוק יותר. ישנו קשר הדוק בין הויכוח הזה לבין הויכוח על הכישוף אם יש בו ממש. הרמב"ם לא האמין למכשפים ולבעלי הקמיעות ודומיהם, והאשימם בטעות או בהטיה. הרשב"א קבל את עדותם בתועלת מעשיהם ולדעתו לא אסרה תורה אלא לעשותם בכוונה להמשיך להם שדים לא אלוה, וכל שכוונתו לשמים עשייתו מותרת.

וכן בעוד שהרמב"ם מעיד על עצמו באגרת אל חכמי מונטפסליר שחפש הרבה וקרא הרבה ועשה בדיקות בעצמו והגיע למסקנה ודאית שכל עניני גזרת הכוכבים ועבודתם הוא הבל וריק, ודבק בחכמי יון 'שהם חכמים וודאי' ובחכמתם. הרי הרשב"א יודע בודאות על מוגבלות חכמתם של היוונים, שהרי שונים הם מדעת התורה וחז"ל. הרשב"א יודע כי אין חקר

17 וראה בענין זה במאמרו המעולה של הרב מרדכי הלפרין באסיא עא-עב 'מדע ורפואה בתלמוד'. לעיל עמ' 17-3.
[המאמר היה לפני הרב א' י' צ' ולדעתו יש להתייחס למחלוקת הרמב"ם והרשב"א באספקלריא שונה, וכך רשם בשולי הגילון: הנה הרי גם הרמב"ם חולק על אבוקרט וגאלינוס בכמה פרטים, אלא שהרמב"ם סובר שכל הפרטים מצטרפים לתמונה שלמה ולכן הבא להוסיף עליה עליו הראיה. והרשב"א ס"ל שעדין צריך ראיה שהתמונה שלמה ולכן אין ההוספות על דבריהם סותרים.]

לנפלאות הבורא בבריאה, ומכאן שידיעת היוונים מוגבלת ואין להשען על בינתם ויש להסתייג מהם ומחכמתם. דברי חז"ל הם אמת בכל מקרה ורק עליהם יש לסמוך¹⁸.

3. היחס לרפואה החלופית ולתיאוריות הרפואיות הממסדיות בנות זמננו

כשאנו באים להשוות את היחס לתיאוריה הרפואית שבזמן הקדום לתיאוריות הרפואיות בנות זמננו, יש להסתייג ולומר שלא מדובר כאן בדימוי מילתא למילתא במובן הרגיל של המושג שכן נוסף כאן גורם חדש והוא הפקת לקחים מהעבר. אין לנו דרך לברוק מהו הלקח שהיו לוקחים הקדמונים מדרך הסתמכותם על ידיעות זמנם, אחר שהיו נחשפים לידיעות המדעיות של זמננו. לכן בכל השוואה הנדונה יש להוסיף את הנעלם הזה.

ובכן על השאלה האם לקבל את תיאוריות הממסד הרפואי בת זמננו, כאל תיאוריה המספקת את התמונה השלמה של חכמת הרפואה, אפשר לומר שהרמב"ם שבזמנו קבל את אבוקראט וגאלינוס ואת התיאוריות הרפואיות שלהם, כמקיפים את חכמת הרפואה, היה מקבל כך את הממסד הרפואי בת זמננו. מאידך הרשב"א שקבל את דבריהם כעובדה אך הסתייג מקבלתם כראיה כוללת והגעה לכלל סוף חכמת הרפואה, היה מסתייג גם היום מקבלת דברי הרופאים כאל הפסק האחרון בתורת הרפואה.

כך גם ביחס לשאלת קבלת אמיתות נסיונם של המרפאים ברפואה החלופית, הרמב"ם היה מתייחס אליהם בחשדנות מופלגת, היה מאשימם בטעות ובהטעיה של הציבור ולא היה מקבל שברי תיאוריות לא מבוססות ובלתי מוצקות על העולם וגוף האדם. הרשב"א לעומתו כצופה מהצד היה רואה גם היום את המוגבלות של הרפואה הקונבנציונלית, ומסתייג מלהתייחס לתיאוריות שלהם כאל תיאוריות מקיפות ואחרונות וכך היה משאיר מקום לקבל את עדותם של מרפאי הרפואה החלופית בעילות התרפיה שלהם, ומאמצם יחד עם הרפואה הקונבנציונלית.

נספח

מדברי הרמב"ם על 'רפואת הסגולות'

לשם הבנת המושג נצטט קטעים מפירושו של הרמב"ם ל-'פרקים' של גדול הרופאים 'אבוקראט' עמוד 12 ואילך:

דע, כי כל גשם טבעי, הנה ימצאו בו שני מינים מן המקרים, מקרים ישיגהו מצד חמרו, ומקרים ישיגהו מצד צורתו... ואלו המקרים אשר ישיגו הגשם

מצד צורתו הם אשר יקראו "סגולות" כי הם מיוחדות במין ההוא לבדו. וכן כל צמח וכל מחצב וכל אבר מאיברי בעלי חיים, ימצאו לו שני אלו המיניים מן המקרים, וימשך אחר כל מקרה מהם אחת מן הפעולות בגופותינו. והפעולות אשר יעשה אותם הסם בגופותינו מצד חמרו הוא, שיחמם או יקרר או ירטיב או ינגב, יקראו אותם הרופאים ויאמרו כי זה הסם יחמם או יקרר **בטבעו** ויאמרו גם כן יעשה **באיכותו**. וכן הפעולות הנמשכות אחר אלו... כמו שיהיה הסם מקשה או מרפה או יעשה ספוגות או יעבה ושאר מה שמנו, כלם יעשה הסם מצד **חמרו**.

והפעולות אשר יעשה אותם הסם בגופותינו מצד צורתו המינות אשר בה נתעצם הגוף ההוא, הם אשר יקראו אותם הרופאים "**הסגולות**" וגאלינוס הנהיג בזה המין מן הפעולות לאמר בו "**יעשה בכלל עצמו**". והענין שהוא יעשה פעולתו מצד צורתו המינית אשר בה נתעצם הגוף ההוא, אבל לא שהוא פועל נמשך אחר איכותו... והם כמו שלשול הסמנים המשלשלים או שיעירו הקיא, או היותם סם ממיית או מציל, מי ששתה הסם או מי שנשכו אחד מבעלי הארס. **כל אלו הפעולות נמשכות אחר הצורה לא אחר החומר**.

והמזוונות גם כן הם מזה המין. רוצה לומר היות זה המין מן הצמחים יזון המין הפלוני מבעלי חיים, אין זה שב **לאיכות הראשונות לבד** ולא גם כן למה שיתחייב מהם מן הקושי והרכות, והעובי והספוגיות **אבל זה פעל בכלל העצם**... וכבר ביאר גאלינוס איך ילקח ראייה על טבעי הסמים ופעולתם הנמשכות אחר איכותם מטעמיהם, בספרו המפורסם ב"סמים הנפרדים".

אמנם ידיעת מה שיפעל הסם מצד צורתו המינית והם אשר יאמר להם 'שהוא יעשה אותם בכלל עצמו' **הנה אין אצלינו ראייה בשום פנים שילקח ראייה בה על הפעל ההוא ואין לידיעת זה הדרך ראייה בשום פנים זולת הנסיון... הנה כבר התבאר לך סכנת הנסיון שאין גדולה ממנה, ועוצם הצורך אליו עם זה**, כי כל המזוונות לא נודעו כוחותם מאשר הם מזון, כי אם בנסיון. וראוי לך שלא תקדים בנסיון ושתהיה זהיר בזכירת כל מה שנסה אותו זולתך.

ודע כי יש סמים תהיה פעולתם הנמשכת אחר חמרו בגופותינו הוא נגלית מבוארת, ופעולתם הנמשכת אחר צורתם נסתרת מאד... **וזה כלו הוציאו הנסיון באורך הזמנים**.

גם בספר פרקי משה מאמר שביעי סעיף עב הוא כותב:

אמר משה והוא מאמר אמתי, כי הצחוק הוא מהסגולות של האדם וידוע שכל סגולה נמשכת אחר הצורה המיניית בין שיהיה אותה הסגולה לאיזה מין שיהיה ממיני בעלי חיים או מיני צמח או מיני מחצב. ואין שום פנים בזה לתת סבה **ואין זה הוא ממה שיבוקש לו סבה בשום פנים לא בצחוק ולא בזולת זה מן הסגולות**.